

HÁZASSÁGKÖTÉSEK ÉS VÁLÁSOK A MAI MAGYARORSZÁGON

Szondi Ildikó
egyetemi docens

Szegedi Tudományegyetem

A házasságkötések vizsgálata az egyik legizgalmasabb kérdések egyike napjainkban. E rövid írásban bemutatásra kerül, statisztikailag hogyan alakult az elmúlt évtizedekben a házasságkötések aránya, a házasságok megszűnése, milyen házassági szokások voltak jellemzőek Magyarországon az elmúlt évtizedekben.

1. A házasságkötésekről

A házasságkötés egy „életre szóló szerződés”, egy férfi és egy nő jogilag elismert életközössége. Olyan egyenjogú, szabad és önkéntes szövetség, amely a családlétesítés legáltalánosabb formája. A házasság legfőbb célja demográfiai szempontból az emberi nem fenntartása.¹

A házasság alapját a párválasztás képezi, ez alapján különböztethetünk meg *monogám* és *poligám* házasságot. Monogám: egyidejűleg egy férfi és egy nő kapcsolata. Ezzel ellentétben poligámiáról akkor beszélhetünk, ha az egyik személy egyidejűleg 2 vagy több személlyel tart fenn házassági kapcsolatot. Ezen belül szintén két további kategóriát különböztethetünk meg attól függően, hogy férfi vagy nő az a személy, aki ezeket a kapcsolatokat fenntartja. A többnejűséget nevezzük *poligininának*, amely számos vallás által elfogadott, a többférjűséget *poliandriának* (ez a ritkábban előforduló).

Más szempont alapján a házasság lehet *homogén* vagy *heterogén* is. Ez társadalmi hovatartozás alapján tesz különbséget, homogén, amikor azonos társadalmi csoporthoz tartozók lépnek házasságra, heterogén, mikor fordítva, az egyének különböző társadalmi csoport tagjai.

Továbbá megkülönböztethetünk *protogám* és *palingám* házasságokat is. Protogám esetén mindkét fél életében először kerül sor házasságkötésre, míg a másik esetben legalább az egyik, de lehetséges, hogy mindkét fél volt már korábban házas (ezt más szóval újraházassodásnak is nevezik).

Létezik házasság nélküli házaseslet is, ezt *konkubinátusnak* nevezik. Főképp a városi lakosság körében elterjedt.

Egy házasság létrejötté többlépcsős folyamat eredménye, amely a szándék bejelentésével kezdődik, amit az Anyakönyvi Hivatalban kell megtenni. Ehhez különböző iratokra

¹ GYÉMÁNT Richárd: *Társadalomstatistika*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2009. 228.

van szükségük: személyigazolvány/érvényes útlevel, születési anyakönyvi kivonat, valamint a családi állapot igazolására szolgáló dokumentum. Ezután következik az időpont meghatározása, azonban a bejelentéstől számított 31. naptól kezdve kerülhet csak sor a házasság megkötésére. Magyarországon érvényben lévő szabályok alapján, itthon 16 éven aluli személy nem házasodhat. (Lásd 1. és 2. sz. táblázatokat)

Jól követhető az adatokból, hogy az elmúlt több mint 30 évben jelentős változások következtek be a különböző családi állapotok arányait illetően. Míg a nőtlenek, illetve hajadonok aránya 1980. és 2016. között 17,7%-ról 34,7%-ra nőtt, addig a házastársi kapcsolatban lévők aránya nagymértékben lecsökkent, 67,4%-ról 42,2%-ra. Emellett az elváltak száma is több mint a duplájára növekedett. Egyedüli stagnálást (kevesebb, mint egy 1%-os változást) az özvegyek csoportjában figyelhetünk meg.

1. sz. táblázat

A 15 éves és idősebb népesség családi állapot szerint 1980-2016 között

Év, nem	Nőtlen, hajadon	Házás	Özvegy	Elvált	Összesen (%)
1980	17,7	67,4	10,2	4,7	100,0
1990	20,3	61,2	11,2	7,4	100,0
2001	27,1	52,4	11,6	8,8	100,0
2002	27,8	51,6	11,6	9,0	100,0
2003	28,2	50,9	11,6	9,3	100,0
2004	28,8	50,1	11,6	9,5	100,0
2005	29,4	49,4	11,5	9,7	100,0
2006	30,0	48,7	11,5	9,9	100,0
2007	30,5	48,0	11,4	10,1	100,0
2008	31,1	47,2	11,4	10,3	100,0
2009	31,7	46,5	11,3	10,5	100,0
2010	32,3	45,7	11,3	10,7	100,0
2011	32,9	45,0	11,2	10,9	100,0
2012	32,9	44,1	11,4	11,6	100,0
2013	33,4	43,5	11,3	11,8	100,0
2014	33,9	42,9	11,2	11,9	100,0
2015	34,4	42,5	11,1	12,0	100,0
2016	34,7	42,2	11,0	12,1	100,0
Ebből:					
férfi	41,0	44,7	3,7	10,5	100,0
nő	29,0	40,0	17,5	13,5	100,0

Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wdsd002.html
(2016. 12. 22.)

Házasságkötések Magyarországon 2015-2016-ban, területi egységenként

Területi egység	2015.				2016	
	1. negyed- év	1. félév	1.-3. negyed- év	1.-4. ne- gyedév	1. negyed- év	2. félév
Nyugat-Dunántúl	465	1787	3756	4426	589	2117
Közép-Dunántúl	582	2135	4292	5167	725	2449
Dél-Dunántúl	447	1696	3433	4180	612	1948
Közép-Magyarország	1544	5845	11970	14128	1819	6531
Észak-Magyarország	505	1945	4394	5254	832	2585
Észak-Alföld	685	2532	5564	6731	1048	3330
Dél-Alföld	684	2272	4729	5750	839	2721

Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_wnz001.html alapján saját szerkesztés (2016. 12. 22.)

2. Házasságok megszűnése, a válás

A fennálló házasságok megszűnésének két formája létezik: *özvegyülés* és *válás*. A válás demográfiai értelemben egyet jelent a házasság bírói úton történő jogerős felbontásával, avagy érvénytelenítésével. De például az úgynevezett „különválás” már nem tartozik ide, hiszen ez jogilag kimondja a házaspár különélését, viszont a házasság törvényesen fennmarad.

Még az első világháború előtt, 1907 környékén kezdett a válások száma növekedni, mivel a liberális joggyakorlat lehetővé tette a házasságok könnyebb felbontását.²

A második világháború előtt vétkességre alapozott válásra egyre ritkábban került sor. Ennek különböző okai voltak, például a házasság intézményét védő társadalmi és gazdasági gátak erőssége, a válás utáni helyzet megoldásával kapcsolatos alternatívák hiánya, az egy keresetből való megélhetés problémája, közös gyermekek helyzete, stb.

A második világháború után Magyarország európai viszonylatban továbbra is kitűnt a válások számának magas arányával, ami egyre tovább fokozódott. Radikális emelkedésre az 1950-es évektől kezdve került sor. Ehhez nagymértékben hozzájárultak a családi és a társadalmi viszonyok változásai, megváltozott a család funkciója, új szerepek alakultak ki családon belül, ezen szerepek alakítása is sok konfliktust és feszültséget eredményezett. A korábbi tradicionális családokkal ellentétben elkezdett gyengülni a családok belső szí-

² CSERNÁK Józsefné: *Házassági szokások az elmúlt száz évben Magyarországon*. In: Faragó Tamás (szerk.): *Bölcsötől a koporsóig. Szöveggyűjtemény a történeti demográfia tanulmányozásához*. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2005. 95-105.

lárdsága. Miután a mezőgazdasággal való foglalatosság egyre inkább kezdett háttérbe szorulni, a nők is munkahelyeken kezdtek dolgozni, ez azt is eredményezte, hogy egyre többen hagyták hátra a falvakat és a városokba kezdtek tömegesen letelepedni. Ez új alternatívákat eredményezett, az ismerkedés egyre könnyebbé, ezáltal a család és a házassági kötelék egyre inkább sérülékennyé vált. (Lásd 3. sz. táblázat)

Magyarország élen jár a válások számának tekintetében, azonban nem az első helyen végez. Európán belül Belgiumban a legnagyobb a válási arány, ahol a házasságkötések háromnegyede végződik válással.³

További meglepő adatok a válásokról, hogy 71%-át a nők kezdeményezik, valamint ma már minden tízedik felnőtt ember elvált a házastársától. Korábban a leggyakoribb az volt, hogy a válóper benyújtására 10-14 év után került sor, azonban ez kitolódott a rendszerváltás után és ma már nem ritka, hogy 20 év házasság után válnak külön a felek útjai.

3. sz. táblázat

A házasságok és a válások statisztikája 1900-2015 között

Év	Házasságkötés		Válás	
	összesen	ezer lakosra	összesen	ezer lakosra
1900	61 466	9,1	1 075	0,2
1910	65 300	8,6	2 890	0,4
1920	104 122	13,1	.	.
1930	77 907	9,0	5 495	0,6
1941	79 074	8,5	6 858	0,5
1949	107 820	11,7	12 556	1,4
1950	106 261	11,4	11 263	1,2
1960	88 566	8,9	16 590	1,7
1970	96 612	9,3	22 841	2,2
1980	80 331	7,5	27 797	2,6
1990	66 405	6,4	24 888	2,4
2000	48 110	4,7	23 987	2,3
2001	43 583	4,3	24 391	2,4
2002	46 008	4,5	25 506	2,5
2003	45 398	4,5	25 046	2,5
2004	43 791	4,3	24 638	2,4
2005	44 234	4,4	24 804	2,5
2006	44 528	4,4	24 869	2,5
2007	40 842	4,1	25 160	2,5

³ HAJNAL, John: *Az európai házassági szokások térbeli is időbeni összehasonlításban*, In: Faragó Tamás (szerk.): *Bölcsőtől a koporsóig. Szöveggyűjtemény a történeti demográfia tanulmányozásához*. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2005. 84-89.

2008	40 105	4,0	25 155	2,5
2009	36 730	3,7	23 820	2,4
2010	35 520	3,6	23 873	2,4
2011	35 812	3,6	23 335	2,3
2012	36 161	3,6	21 830	2,2
2013	36 986	3,7	20 209	2,0
2014	38 780	3,9	19 576	2,0
2015	46 137	4,7	20 315	2,1

Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001b.html (2016. dec. 22.)

3. Az újránházasodás

Amikor házasságkötésről beszélünk, elengedhetetlen megemlítenünk az úgynevezett újránházasodás jelenségét is. A házasulandók között gyakran fordulnak elő újránházasulók, a második világháború előtt többségük özvegy volt, azonban ez a háború után visszaszorult és az 1990-es évek végére az özvegy férfiak alig 6%-a, míg a nők mindössze 3%-a házasodott újra.

4. számú táblázat

Házasságkötés és megszűnés Magyarországon 1980-2011 között

Megnevezés	1980	1990	2001	2010	2011
Házasságkötés	80 331	66 405	43 583	35 520	35 750
Ebből:					
újránházasodás	23 506	18 478	13 930	11 748	11 800
Megszűnt házasság	98 221	89 817	78 248	71 081	69 600
halál következtében	70 424	64 929	53 857	47 208	46 400
válás következtében	27 797	24 888	24 391	23 873	23 200
Ezer fennálló házasságra jutó válás	9,9	9,9	11,0	12,3	12,1
Ezer házasságkötésre jutó válás	346,0	374,8	559,6	672,1	649,0

Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xtabla/nepmozg/tablnep11_06.html (2016. dec. 22.)

4. Házasodási szokások az elmúlt évtizedekben Magyarországon

A házasodási szokások általános értelemben a társadalom kisebb-nagyobb közösségeinek a férfiak és nők közötti párkapcsolat rendezésében követett gyakorlatát jelentik. Ezekben megjelennek azok az értékek és normák, amelyek a közösségnek a házassággal kapcsolatos gondolkodásmódját jellemzik. Minden társadalomnak megvannak a maga írott és íratlan szabályai, hogy milyen feltételekkel engedélyezi a házasság létrejöttét, illetve mit vár a házasság megkötése után is. Ennek vizsgálatával többféle tudományág is foglalkozik, például a néprajz vagy a történettudomány is. Azonban a demográfiának is egy fontos

részterülete, hiszen a demográfiai tényezők (halandóság, vándorlás, stb.) formálják azt az alapnépességet, amelyen belül a párválasztás zajlik, illetve a házasságkötések visszahatnak más jelenségek alakulására.

A házasság megkötését legtöbb esetben biológiai, illetve pszichikai tényezők is motiválják. Fontos szerepet játszik az életkor, ehhez fűződően jelennek meg olyan tényezők, mint például gyermek utáni vágy, stb. Így általában minden közösségben az első házasságkötés nagymértékben korszecifikus jelenség.

A magyar társadalmat a múlt században jellemezte a házasság, mint intézmény nagyra értékelése és a házasságban élés preferálása. A házasságnak, mint a családi élet alapjának nagy jelentőséget tulajdonított, úgy tekintette, mint a felnőtté válás és a társadalomba való beilleszkedés formális feltétele. A társadalom elvárta a tagjaitól egy bizonyos életkor elérése után, hogy házasságot kössenek mihamarabb. A nőtleneket és hajadonokat elítélte, éppúgy, mint azokat, akik elváltak. Ez a gondolkodásmód örökségként maradt fent a régmúltból.

Ezen jegyek alapján *John Hajnal* (magyar származású angol történeti demográfus) Magyarországot Európa keleti régiójába sorolta az európai házassági mintákat összehasonlító vizsgálatában, Bulgáriával, Görögországgal, Romániával, Boszniával, Oroszországgal egyetemben.⁴

Magyar kutatásokból (Andorka Rudolf, Dányi Dezső, Tekse Kálmán) derült ki, hogy a magyar népességben nem alakult ki az úgynevezett „malthusiánus”, vagyis a házasságokon keresztül gyakorolt születésszabályozás szokása. Magyarországot a kelet-európai stílus jellemezte, vagyis, hogy a nők első házasságkötési életkora alacsony (20 körül), és az 50 éves korukig házasságra lépők aránya pedig magas volt. A 20. század elején kissé emelkedett az első házasságkötési kor, azonban ettől eltekintve nem változtak a házassági szokások.

A 20. század első felében a házasságok alakulásában módosulások következtek be. Ez megnyilvánult az első házassági életkor emelkedésében és az 50 éves korukig házasságra lépők arányának csökkenésében. Elkezdődött a nyugati mintához való közeledés.

A történelmi események is befolyásolták a demográfiai helyzetünk alakulását. Az első világháború következményeként csökkent a családi életciklusban töltött időtartam, megváltozott a házas népesség konstruktúrája. Így a 20. század első felében már felgyorsult a termékenység hanyatlása.

A második világháború szintén vízválasztó jellegű volt. Nem vetette vissza a házassági kedvet, a házasságkötések intenzitása jelentősen növekedett, a házasságkötési kor újra fiatalodott, valamint az 50 éves korokra házasságra lépők aránya csaknem 100 százalékos lett.

A 20. század második felében pedig a szokások visszatérést mutatnak a 19. századi hagyományokhoz. Ennek következtében ismét jellemzővé vált a minél korábbi házasságkötésre való törekvés. Ennek oka a hagyományok továbbélése, illetve megerősödése.⁵

A legfrissebb tapasztalatok szerint pedig egyre inkább előtérbe kerülnek az élettársi kapcsolatok, valamint növekszik a házasságon kívül született gyermekek száma is. Valószínűleg, ezek a trendek, változások tovább folytatódnak, és gyengíthetik a házasság intézményét. Azonban egy fontos érvet a házasság intézménye mellett mindig, és minden korban fel tudunk hozni, mégpedig azt, hogy szinte minden demográfiai adata – a tömegszerű összehasonlításokban – kedvezőbb azoknak, akik házasságban élnek, azokkal szemben, akik nem élnek házasságban, és ez egy erős, mellette szóló érv lehet mindig és mindenkor.

⁴ HAJNAL, 2005. 84-89

⁵ CSERNÁK, 2005. 95-105.